

تصویر ازلی زنان در داستان سمک عیار

(نقد کهن‌الگوی شخصیت زنان داستان سمک عیار)

رقیه موسائی

سرشناسه	:	موسائی، رقیه، ۱۳۵۵ -
عنوان و نام پدیدآور	:	تصویر ازلی زنان در داستان سمک عیار: (نقد کهن الگویی شخصیت زنان داستان سمک عیار)/رقیه موسائی.
مشخصات نشر	:	دزفول: اهورا قلم، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	:	۱۹۱ص.
شابک	:	۷-۰۶۵-۴۲۶-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی	:	فیا
یادداشت	:	کتابنامه: ص. ۱۸۳.
موضوع	:	ارجانی، فرامرز بن خداداد، قرن ۶ ق. . سمک عیار -- نقد و تفسیر
موضوع	:	زنان در ادبیات
موضوع	:	Women in literature
موضوع	:	داستان‌های فارسی -- قرن ۶ ق -- تاریخ و نقد
موضوع	:	Persian fiction -- 12th century -- History and criticism
موضوع	:	فارسی -- قرن ۶ ق. -- تاریخ و نقد
موضوع	:	Persian prose literature -- 12th century -- History and criticism
شناسه افزوده	:	ارجانی، فرامرز بن خداداد، قرن ۶ ق. . سمک عیار. شرح
رده بندی کنگره	:	۸۱۲/۲۳ PIR۴۸۱۲/س۰۸
رده بندی دیویی	:	۸۱۲/۲۳
شماره کتابشناسی ملی	:	۵۶۶۷۲۲

تصویر ازلی زنان در داستان سمک عیار

(نقد کهن الگویی شخصیت زنان داستان سمک عیار)

مؤلف: رقیه موسائی

ناشر: اهورا قلم

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

قطع: وزیری

نوبت چاپ: اول - زمستان ۱۳۹۵

چاپ: پیشگام

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

شابک: ۷-۰۶۵-۴۲۶-۶۰۰-۹۷۸

پست الکترونیک:

آدرس اینترنتی:

ISBN: 978-600-426-065-7

ahoura.ghalam@yahoo.com

www.ahoura-ghalam.ir

آدرس: دزفول، خیابان اکباتان (خیمه گاه)، بین خ میرداماد و خ قاضی، کوچه بنفشه، پلاک ۱۹۴

۰۶۱۴۲۲۴۹۱۳۴ ۰۹۱۶۶۴۱۸۱۰۴

پیشگفتار

فصل اول: کلیات و تعاریف

شخصیت

۹	
۱۰	تیپ‌های شخصیتی
۱۱	خردآگاه و ناخودآگاه
۱۳	من
۱۴	خود
۱۵	فرایند فردیت
۱۶	ناخودآگاه فردی
۱۷	ناخودآگاه جمعی
۱۸	آرکی‌تایپ
۱۹	۱- آنیما
۲۲	۲- آنیموس
۲۳	۳- سایه
۲۴	۴- نقاب
۲۵	۵- پیر خردمند
۲۶	۶- مادر مثالی
۲۷	۷- خویشتن
۲۸	سمبول (نماد)
۲۹	رویا
۳۱	اسطوره

فصل دوم: مروری بر ادبیات عامیانه با تکیه بر قصه‌ی سمک عیار

۳۸	ویژگی‌های قصه‌های عامیانه
۴۲	انواع قصه‌های بلند عامیانه‌ی فارسی
۴۳	هدف قصه‌ها
۴۴	کارکرد روان‌شناسی قصه‌ها
۴۶	معرفی کتاب سمک عیار
۴۸	نگاهی گذرا به داستان سمک عیار
۵۱	ویژگی‌های زبانی کتاب سمک عیار
۵۲	راوی داستان سمک عیار
۵۴	اسامی خاص و نسبت‌های داستان
۵۶	دین و آیین
۵۷	ارزش کتاب سمک عیار
۵۹	نقش و جایگاه زنان در داستان سمک عیار
	فصل سوم: نقد و بررسی شخصیت‌های داستان سمک عیار بر پایه‌ی روان‌شناسی تحلیلی
۶۸	نقد روان‌شناختی
۷۰	عشق نمادی از فرایند فردیت
۷۲	عشق راهی برای آشتی خودآگاه با ناخودآگاه در مسیر فردیت
۸۰	آینما و آنیموس فرصتی برای فهم ناخودآگاه
۹۰	سایه نزدیک‌ترین چهره‌ی پنهان در پس خودآگاهی
۹۹	نقاب پلی بین من و دنیای بیرون
۱۰۳	پیر دانا نمادی از خصلت روحانی ناخودآگاه انسان
۱۰۹	مادرمثالی: مهریاربگر، اعماق تاریک
۱۱۴	تحلیل شخصیت زنان داستان بر اساس کهن‌الگوهای بولن
۱۱۶	خدایانوان باکره
۱۱۷	۱- آرتمیس
۱۱۸	الف) روزافزون
۱۲۱	ب) مردان دخت
۱۲۶	۲- آتنا

۱۳۲	ت) چگل ماه
۱۳۴	خدایانوان آسیب‌پذیر
۱۳۵	۱- هرا
۱۳۶	ث) شروان بشن
۱۴۱	خدایانوی کیمیاگر (متحول‌کننده)
۱۴۱	۲- آفرودیت
۱۴۲	ج) گلبوی گلرخ
۱۴۵	چ) گیتی‌نمای
۱۴۸	ساختار شکنی
۱۴۹	ساختار شکنی در داستان سمک عیار بر پایه اصول مکتب یونگ
۱۵۱	میترائیسم
۱۵۲	عیاران
۱۵۵	میترائیسم و عیاران
۱۵۹	بازتاب عناصر مادینه در اسودآیین جمعی مردمان
۱۶۱	۱- میترائیسم و زن
۱۶۲	۲- زرتشت و زن
۱۶۳	۳- یهود و زن
۱۶۴	۴- مسیحیت و زن
۱۶۶	۵- اسلام و زن
۱۶۷	زنان عیار جبران خلاء تاریخ
	فصل چهارم: گذری کوتاه بر کتاب
۱۷۸	گذری کوتاه بر کتاب
۱۸۳	فهرست منابع

پیشگفتار

از آنجا که تحقيقات دهان شته‌اي در سال‌هاي اخير رواج بسياري يافته و نتايج ارزنده‌اي در پي داشته و همچنين به دليل علاقه‌ي شخصي و ارتباط تنگاتنگ و مستقيم ادبيات و روان‌شناسي تصميم گرفته شد تا بر سنان نقد روان‌شناسي که از پوياترين و پرکاربردترين ويکرده‌اي ادبي معاصر است و سبب تحول شگفت در خوانش متون ادبي شده است، يکي از آثار کهن ادبي انتخاب و مورد بررسي و تحليل قرار گيرد.

بسياري از آثار ادبي زبان فارسي، امکان و قابليت نقد روان‌کاوانه را دارند و اين باور که اين نوع نقد منحصر به آثار ادبي پررمز و راز و پيچيده است، و بي‌غلط است. نقد روان‌کاوانه در ادبيات به صورت‌هاي مختلفي ممکن است، مطرح شود و از بين آنها بازنگري اصول روان‌شناسانه در خود اثر اهميت ويژه‌اي دارد. اين نوع نقد از يافته‌ها را اطلاعات روان‌شناسي براي تحليل و توصيف حالات رواني افراد استفاده مي‌کند.

سمک عيار قديمي‌ترين داستان بلند مثنوي فارسي با نثري ساده و روان است که ريشه در عميق‌ترين لايه‌هاي فرهنگ و زندگي مردم دارد ولي با وجود قدمت، گيرايي و سادگي اين داستان، هنوز بسياري از زواياي آن تاريخي و پنهان مانده است و در مورد ابعاد مختلف آن تحقيقات ارزنده و جديدي صورت نگرفته است.

این روایت، نمونه‌ای کهن از داستان‌های عیاری و نمودار رفتار مردم در مبارزه با ظلم و ستم است. تعدد و تنوع شخصیت‌ها در این داستان از ویژگی‌های منحصر به فرد این کتاب است. تمام این داستان حول جستجوی عاشقانه‌ی خورشید شاه و فرزندش فرخ‌روز به یاری گروه عیاران برای یافتن معشوقانشان است و زنان به عنوان پدیدآورندگان ماجراهای اصلی، حضوری پررنگ و متفاوت در کل داستان دارند. بر همین اساس، زنان این داستان در دوره‌ی پادشاهی فرخ‌روز بر اساس یافته‌های مکتب روان‌شناسی تحلیلی یونگ مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفتند تا به این وسیله ابزار و وسایل لازم برای تفسیر و خوانش بهتر این متن کهن ادبی فراهم شود و جنبه‌های نمادین و سمبولیک آن آشکار شود هر چند که در نگاه اول، گزاره‌های روان‌شناسی در سمک عیار چندان آشکار نیست ولی این داستان به ظاهر ساده علاوه بر روساخت آشکار خود، معانی عمیقی را در خود نهان کرد که محصول ناخودآگاه جمعی هستند.

این کتاب در چهار فصل تهیه و تدوین شده است:

فصل اول اختصاص به کلیات و تعاریف بنیادین مکتب روان‌شناسی تحلیلی یونگ دارد که ضمن مروری کوتاه به زندگی و مکتب او، مباحثی چون شخصیت، خودآگاه، ناخودآگاه، جریان فردیت، آرکی‌تایپ‌ها، اسطوره، رویا و سمبول در آن مطرح شده‌اند. مباحث ذکر شده در این فصل، مفاهیمی هستند که در فصل تحلیل مورد استفاده قرار گرفته‌اند.

فصل دوم مروری بر ادبیات عامیانه با تکیه بر قصه‌ی سمک عیار است. این فصل در ۳ بخش تنظیم شده است که مؤلف در بخش اول با استناد به منابع ادبیات داستانی به تعریف ادبیات عامیانه و ذکر انواع آن به‌ویژه قصه و بیان ویژگی‌های قصه‌های عامیانه، انواع قصه‌های بلند عامیانه و هدف و کارکرد روان‌شناسی قصه‌ها می‌پردازد. در بخش دوم نگاهی گذرا به داستان داشته و به بیان موضوعاتی درباره‌ی کتاب سمک عیار از لحاظ تاریخچه‌ی تألیف کتاب، ویژگی‌های زبانی، موضوع، راوی، اسامی خاص شخصیت‌های داستان و دین آیین آنها می‌پردازد؛ ضمن آن که با توجه به موضوع کتاب در بخش سوم، نقش و جایگاه زنان در این داستان بررسی می‌شود. این فصل به منزله‌ی آشنایی مقدماتی خواننده با داستان و زمینه‌ای برای ورود به بخش تحلیل است.

اما در فصل سوم که اصلی‌ترین قسمت و حاصل کار مؤلف است به تحلیل شخصیت زنان برجسته و کلیدی داستان با تکیه بر مباحث روان‌شناسی می‌پردازد. این فصل هم مشتمل بر ۳ بخش است: در بخش اول به دلیل آن که سمک عیار داستانی عاشقانه - حماسی است و عشق یکی از بن‌مایه‌های اصلی داستان است که در پیشبرد جریان فردیت نقش ویژه‌ای دارد، کیفیت این عنصر در شخصیت‌ها بررسی می‌شود و سپس صور آرکی‌تایپی چون آنیما، آنیموس، سایه، نقاب، مادر مثالی و پیر خرد که نمونه‌هایی در داستان دارند با تکیه بر نظریات یونگ شناسایی می‌شوند. هدف از این بخش تلاش بر تشریح زوایای تیره و تاریک شخصیت زنان داستان با هدف روان‌کاوانه و آشکارسازی دونه‌های ناخودآگاه و صور آرکی‌تایپی است که یونگ آنها را مطرح کرده است و در تحلیل داستان بر رد استفاده قرار گرفته‌اند چرا که شناخت واقعی هر اثر در گرو شناخت بن‌مایه‌های موجود در آن است؛ گزاره‌هایی که ضمن داشتن بسامد بالا سبب جذب خواننده می‌گردند.

بخش دوم به تحلیل شخصیت زنان برجسته و کلیدی داستان براساس کهن‌الگوهای «شینودا بولن» اختصاص دارد. بولن تحقیقات و مطالعات وسیعی را در مورد رابطه‌ی بین کهن‌الگوها و نمادهای اسطوره‌ای انجام داده است. او دیدگاه جدیدی از زنان ارائه داده است که شالوده‌اش بر انگاره‌های زنانه استوار است. با عقیده‌ی او هر زن قهرمان اصلی زندگی خود است و در درونش ابعاد اسطوره‌ای وجود دارد؛ نیرویی که سبب تفاوت‌های شخصیتی در آنها می‌شود (بولن، ۱۳۸۶، ۹). در این بخش ضمن معرفی کامل زنان، کهن‌الگوی مسلط بر روان هر زن معرفی شده و علت تطابق زنان داستان با این خدایان بیان می‌شود.

در بخش سوم، داستان از دیدگاهی ساختارشکنانه بررسی می‌شود. سنت خلق زنان عیار توسط راوی با تکیه بر اصولی چون جبران، تضاد، پیشرفت و بازگشت بیان می‌شود و مشخص می‌شود که آفرینش این دسته از زنان محصول ناخودآگاه جمعی راوی است که در واقع جبران فقدان زن در آیین عیاران است که ریشه در میترائیسم دارد چون در تاریخ هر وقت خلایق احساس شود در دوره بعد ناخودآگاه آن را جبران می‌کند.

در این کتاب قصد بر آن نبوده که به همهی جوانب کار یونگ پرداخته شود چون جستجوی تمام مباحث روان شناسی کار آسان و علمی نیست و فقط به اصول بنیادی این مکتب که در این داستان، شواهد و مصداق‌هایی دارد، پرداخته شده است.

نقل قول‌های مکرر از یونگ و ارجاع‌های مختلف به نوشته‌های مرتبط با آن فقط برای روشن شدن مفاهیم مورد استفاده و آشنایی و راهنمایی خواننده‌ای است که تمایل به مطالعه‌ی بیشتر آرا و اندیشه‌های او را دارد. این کتاب سرآغاز و مقدمه‌ای است برای جست‌وجو در این مسیر طولانی جایی که روان انسان آن چنان پیچیده و دارای ابعاد گوناگون است که حتی گسترده‌ترین کاوش‌ها هم قادر به شناخت کامل آن نیست. باشد که این تلاش، دیگر علاقه‌مندان را سودمند واقع شود و وزنی باشد به افق‌های وسیع‌تر و تحقیقات علمی‌تر.^۱

«گمان مبر که به پایان رسید کار مغان هزار باده‌ی ناخورده در رگ تاک است»

۱. لازم به ذکر است این کتاب، مستخرج از پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد دزفول